

FORMELSAMLING ELLÄRA för E1/D1/MEK1/EI1

(Tillåtet som hjälpmedel vid tentamen –utan egna anteckningar i densamma.)

Konstanter

Elektronens laddning: $q_e = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ C}$

Dielektricitetskonstanten i vacuum: $\epsilon_0 = 8,854 \cdot 10^{-12} (\text{As})^2 \text{N}^{-1} \text{m}^{-2}$

Permeabiliteten i vacuum: $\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7} \text{ Vs/(Am)}$

Temperaturkoefficienter α [K^{-1}]

Resistivitet ρ [Ωm] vid 20°C .

för några olika metaller vid 20°C .

Aluminium	0.0039
Järn	0.00576
Koppar	0.00396
Wolfram	0.0045
Silver	0.0038

Aluminium	$2.7 \cdot 10^{-8}$
Järn	$10.5 \cdot 10^{-8}$
Koppar	$1.724 \cdot 10^{-8}$
Wolfram	$5.5 \cdot 10^{-8}$
Silver	$1.59 \cdot 10^{-8}$

Allmänt

Elektrisk ström: $I = \frac{dq}{dt}$ [A]

Elektrisk laddning $q = \int i(t) dt$ [C]

Coulombs lag i vacuum: $F = \frac{Q_1 Q_2}{4\pi\epsilon_0 r^2}$

Elektrisk fältstyrka: $E = \frac{F}{q}$ [N/C, V/m]

Fältstyrka kring punktladdning: $E = \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 r^2}$

Elektrisk spänning mellan punkterna A och B: $U_{AB} = \int_A^B \mathbf{E} \cdot d\mathbf{s}$ [V]

$U_{AB} = \frac{W_{AB}}{q}$, där W_{AB} är den energi fältet ger laddningen på en väg från A till B.

Potential $V_p = \frac{W_{p0}}{q}$, där 0 är en referenspunkt med potentialen noll.

$$U_{AB} = V_A - V_B$$

Ohms lag: $U = R \cdot I$

Elektrisk effekt: $P = U \cdot I$ [W]

Resistansen hos en ledare med längden l , tvärsnittsarea A och resistivitet ρ : $R = \rho \frac{l}{A}$ [Ω]

Polspänning hos batteri med emk E och inre resistans R_i : $U = E - R_i \cdot I$

Felvisning: Analog instrument: procent av mätområdet största värde

Digitala instrument: Procent av visat värde + fel i sista visade siffran

Relativt fel: $e_u = \frac{\Delta u}{u_m}$

Vid multiplikation och division adderas *relativa* felen.

Kondensatorn

Laddning på en kondensator med kapacitansen C [F]: $Q = C \cdot U_c$

Kapacitansen hos en plattkondensator med gemensam plattarea A och avståndet d mellan

kondensatorplattorna: $C = \varepsilon \cdot \frac{A}{d}$, där ε är materialets mellan plattornas kapacitivitet.

Urladdning av kondensator (RC-krets): $u(t) = U_0 e^{-t/RC}$

Uppladdning av kondensator: $u(t) = E(1 - e^{-t/RC})$

Tidskonstanten $\tau = RC$

Seriekoppling av n st. kondensatorer: $\frac{1}{C_s} = \sum_{i=1}^n \frac{1}{C_i}$

Parallellkoppling av n st. kondensatorer: $C_p = \sum_{i=1}^n C_i$

Nätteori

Kirchhoffs lagar

Kirchhoffs strömlag (KI): Summan av de ingående strömmarna i en knutpunkt är lika med summan av de utgående strömmarna.

Kirchhoffs spänningslag (KU): Summan av potentialändringarna längs en sluten väg är lika med noll.

Kirchhoffs metod: Tillämpa KI i alla noder utom en. Tillämpa KU i alla maskor.

Maxwells metod med knutpunktpotentialer (nodanalys): Jorda en knutpunkt. Ansätt obekanta potentialer i övriga knutpunkter. Teckna KI i alla knutpunkter utom den jordade.

Resistiva tvåpoler

Konduktans: $G = 1/R$ [Siemens]

Seriekoppling av n st. ideala resistorer: $R_s = \sum_{i=1}^n R_i$

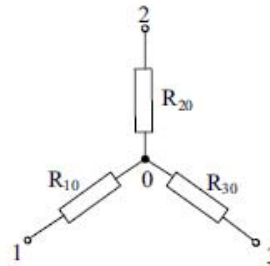
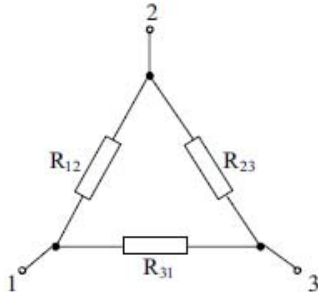
Parallellkoppling av n st. ideala resistorer: $\frac{1}{R_p} = \sum_{i=1}^n \frac{1}{R_i}$, $n = 2$: $R_p = \frac{R_1 \cdot R_2}{R_1 + R_2}$

Spänningsdelning mellan n st. seriekopplade resistorer: $U_k = \frac{R_k}{\sum_{i=1}^n R_i} \cdot U_{tot}$

Strömgrening mellan n st. parallellkopplade resistorer: $I_k = \frac{G_k}{\sum_{i=1}^n G_i} \cdot I_{tot}$

$n = 2$: $I_1 = \frac{R_2}{R_1 + R_2} \cdot I_{tot}$

Resistiva trepoler

YD-transformation:

$$G_{12} = \frac{G_{10} G_{20}}{G_{10} + G_{20} + G_{30}}$$

$$G_{23} = \frac{G_{20} G_{30}}{G_{10} + G_{20} + G_{30}}$$

$$G_{31} = \frac{G_{10} G_{30}}{G_{10} + G_{20} + G_{30}}$$

DY-transformation:

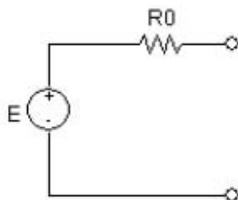
$$R_{10} = \frac{R_{12} R_{31}}{R_{12} + R_{23} + R_{31}}$$

$$R_{20} = \frac{R_{12} R_{23}}{R_{12} + R_{23} + R_{31}}$$

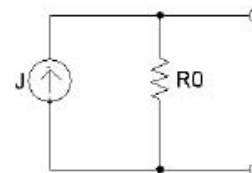
$$R_{30} = \frac{R_{23} R_{31}}{R_{12} + R_{23} + R_{31}}$$

Aktiva tvåpoler

Ekvivalent spänningstvåpol

Ekvivalent strömtvåpol

$$J = \frac{E}{R_0}, \quad E = U_T \text{ (tomgångsspänningen)}, \quad J = I_K \text{ (kortslutningsströmmen)}, \quad R_0 = \frac{U_T}{I_K}$$

R_0 är tvåpolens inre resistans som kan fås genom att nollställa tvåpolens samtliga generatorer, då inga beroende generatorer finns i tvåpolen. Om tvåpolen innehåller beroende generatorer kan R_0 fås som $\frac{E_0}{I_0}$, där E_0 är källspänningen hos en spänningsgenerator som kopplas till tvåpolen och I_0 är strömmen till tvåpolen, med alla *oberoende* generatorer nollställda.

Effektanpassning (maximal effektutveckling i R_L): $R_L = R_0$

Superposition: I ett linjärt nät kan strömmar/spänningar beräknas genom att beräkna bidraget från varje generator för sig (övriga generatorer nollställda) och sedan addera (superponera) bidragen.

Växelström

Medelvärden för periodisk spänning och ström

Strömmens medelvärde: $\bar{i} = \frac{1}{T} \cdot \int_{t_1}^{t_1+T} i(t) dt$, där T är periodtiden

Frekvensen: $f = \frac{1}{T}$ [Hz]

Strömmens beloppsmedelvärde (likriktat medelvärde): $|\bar{i}| = \frac{1}{T} \cdot \int_{t_1}^{t_1+T} |i(t)| dt$

Strömmens kvadratiska medelvärde: $\bar{i}^2 = \frac{1}{T} \cdot \int_{t_1}^{t_1+T} i^2(t) dt$

Strömmens effektivvärde (den likström som i en given resistor ger samma effektutveckling som medeleffekten för växelströmmen): $I_e = \sqrt{\bar{i}^2}$

Formfaktor: $\xi = \frac{I_e}{|\bar{i}|}$

$$U = U_{DC} + u_{ac} \Rightarrow U_e^2 = U_{DC}^2 + U_{ac,e}^2$$

Sinusformad spänning och ström

Momentanvärdesuttryck: $u = |U| \sin(\omega t + \alpha)$

$i = |I| \sin(\omega t + \beta)$, där $|U|$ resp. $|I|$ är amplituden och α resp. β är faskonstanten.

Fasförskjutningen (fasdifferensen) mellan spänning och ström: $\varphi = \alpha - \beta$

Vinkelfrekvensen: $\omega = \frac{2\pi}{T} = 2\pi f$ [rad/s]

$$|\bar{i}| = \frac{2}{\pi} \cdot |I|$$

$$I_e = \frac{|I|}{\sqrt{2}}$$

Visare

$U = |U| \angle \alpha = (U_x, U_y)$, där $U_x = |U| \cos \alpha$ och $U_y = |U| \sin \alpha$,

$$|U| = \sqrt{U_x^2 + U_y^2} \text{ och } \tan \alpha = \frac{U_y}{U_x}$$

Komplexa storheter

Komplex spänning: $U = |U| e^{j(\omega t + \alpha)} = |U| \cos(\omega t + \alpha) + j|U| \sin(\omega t + \alpha)$, $u = \text{Im} U$

Komplex ström: $I = |I| e^{j(\omega t + \beta)}$, $i = \text{Im} I$

Komplex impedans: $Z = \frac{U}{I} = \frac{|U|}{|I|} e^{j\varphi} = R + jX$ [Ω],

där $R = \text{Re} Z$ är resistansen och $X = \text{Im} Z$ är reaktansen.

Ohms lag: $U = Z \cdot I$

Resistor: $Z_R = R$

Kondensator: $u_c = \frac{1}{C} \int i(t) dt$, $Z_c = \frac{1}{j\omega C} = \frac{-j}{\omega C}$

Induktor: $u_L = L \cdot \frac{di}{dt}$, där L är induktansen [H], $Z_L = j\omega L$

En tvåpol med $X = 0$ är rent resistiv.

En tvåpol med $X > 0$ säges ha induktiv karaktär.

En tvåpol med $X < 0$ säges ha kapacitiv karaktär.

Samtliga lagar och satsar som gäller vid analys av linjära likströmsnät gäller även vid beräkningsschemor som baseras på komplexa storheter.

Aktiv effekt (medelvärde av momentaneffekten): $P = \overline{p(t)} = U_e I_e \cos \varphi$ [W],

där $\cos \varphi$ kallas effektfaktorn.

$P = R I_e^2$, där $R = \operatorname{Re} Z$

Reaktiv effekt: $Q = U_e I_e \sin \varphi$ [VAR], $Q_L = \omega L I_e^2$, $Q_C = -\frac{1}{\omega C} I_e^2$

Skenbar effekt: $S = P + jQ = U_e I_e e^{j\varphi}$ [VA], $|S| = \sqrt{P^2 + Q^2} = U_e I_e$

$S_{tot} = \sum_{\text{komponenter}} S_k$

Effektanspassning (maximal effektutveckling i Z_L):

Z_L kan väljas fritt: $Z_L = \bar{Z}_0$; Z_L har fixt argument φ : $|Z_L| = |Z_0|$

Växelströmsbrygga: Bryggan i balans då produkten av motstående sidors impedanser lika

Överföringsfunktion: $H(j\omega) = \frac{U_{ut}}{U_{in}}$

Filter: gränsfrekvensen f_g då $|U_{ut}| = \frac{1}{\sqrt{2}} |U_{ut}|_{\max}$

Resonans: $\varphi = 0 \Rightarrow Z$ rent resistiv

Serie- och parallellresonanskrets (RLC-krets): resonansvinkelfrekvensen $\omega_r = \frac{1}{\sqrt{LC}}$

Induktion och transformatorn

Induktionslagen: $e = -\frac{d\Phi}{dt}$, där Φ är det magnetiska flödet [Wb]

Spole: $e = -L \frac{di}{dt}$

Ideal transformator: $\frac{U_2}{U_1} = \frac{N_2}{N_1}$, $\frac{I_2}{I_1} = \frac{N_1}{N_2}$

Elektronik

Rippel från likriktare med glättningskondensator: $u_r = \frac{\hat{u}_{ut}}{f_{ut} RC}$